

KOSZTOLÁNCZY TIBOR**„EGY PHALANX”?****Az 1890-es évek irodalompolitikai küzdelmeiről új megközelítésben**

„Ami pedig a szelíd és vad magyart illeti, azt hisszük, hogy a haza baján egyik sem segít, csak az okos magyar.”

Gyulai Pál, 1896.

I. A magyar irodalomtörténet-írás az utóbbi száz évben gyakorta a hadászatból kölcsönzött, s jobbra szó szerinti értelemben felfogott terminológiával érzékeltette azt a küzdelmet, amelyet modern íróink irányzatuk legitimációjáért, a magyar nemzeti irodalomba való befogadásuk érdekében az 1890-es évek elejétől folytattak. Érdekes módon ez a militáns megközelítés olyan szakírók műveiben is megjelenik, akiktől alapvetően távol áll az osztályharcos világnézet. A történesek jellemző összefoglalását nyújtja például Dóczy Jenő, aki szerint már a kilencvenes években megkezdődött a háború „az ultranacionalizmus irodalmi frazeológiája ellen, a »perzekutor esztetika« ellen, a szokás konok hívei és a felburjánzott epigonizmus ellen; a harc megindult, s a hadvezér Ignotus lett. – Ő készítette a haditerveket, a taktikát, ő vezette az ütközeteket, ő gondoskodott a támadások visszaveréséről, az elfoglalt hadállások bevételéről, s a győzelmes csata végén az ő fejét díszítette volna a babérkoszorú, ha győzelemre, ha békekötésre kerülhetett volna a sor, ha a közbezdúlt politikai események [az első világháború] a küzdő feleket más hadállásokba nem sodorják.” Ignotus „évtizedes irodalmi izgatásaival” mintegy megérett a szerepre: „Mikor még az írók közül senki se merészelt másként írni, csak »ahogy szokás, ahogy szabad«, ő már A Hét és a Magyar Hírlap hasábjain megkezdte a portyázást a művészi individualizmust lepányvázó konvenciók, a »perzekutorok« ellen. Nagy műveltségének gazdag fegyvertárából válogatta harci eszközeit”, s „argumentumai mindig telibe találtak”.¹

E meglehetősen egysíkú háborús terminológia elfogadtatásában döntő jelentőséggel bírnak maguk az egykori közreműködők, akik a saját szerepükre vonatkozó kulcsszavakat egyfajta önmitizáló céllal vonultatják fel. Ignotus például az 1920-as és 1930-as évek fordulóján úgy emlékezik, hogy negyven évvel korábban a városi irodalmat körülvevő kritikai értetlenség ébresztette rá a küldetésre, amely azután egész életét áthatotta: „ekkor fogadtam meg, a nemzedék nevében, melynek következtetését éreztem, hogy nem nyugszom, míg szavam nem lesz az irodalomban, s e szót mindig az ifjakért emelem majd fel, s a szabadságért, hogy olyanok lehessenek, amilyenek”.² Megvilágosodása pillanatszerű

¹ DÓCZY Jenő, *Ignotus irodalomtörténeti szerepe és jelentősége: Ceruzajegyzetek egy kritikus arcképéhez*, Nyugat, 1924. december 2., 672–696, i. h. 678–679.

² IGNOTUS, *A Nyugat útja*, Bp., Lőrincz Ernő, 1930, 6.

és transzcendens jelentőségű volt, s A Hétnél nyert tárcaírói alkalmaztatást már-már *elhívás*nak ábrázolja: jogi tanulmányait félbehagyva eszméiért itt kezdett „háborúságba”, „fanatikusan, szívósan, mindennap új oldalról kerülve fel”,³ s Kiss József lapjánál rövid idő alatt „irodalmi szabadságharcossá” edződött.⁴ De a következő nemzedék, amely az új század első éveiben tűnt fel, még mindig „ott talált maga fölött s magával szemben minden hagyományt, minden divatot, minden tekintélyt, ízlést és meggyőződést, minden tilalmat, hogy *így nem szabad*, minden parancsot, hogy *emígy muszáj* költetni – s e parancsban és tilalomban egyelőre *egy* phalanx voltak közönség, hírlapok, folyóiratok, kiadók és irodalmi testületek”,⁵ s mivel Ignotus neve „a művészet önjogosságának nálunk merőben új gondolatáért vívott harcai révén irodalmi programot jelentett”,⁶ az Ady Endre és a Nyugat elfogadtatásáért folytatott küzdelemnek ismét csak ő állhatott az élére, s ezzel a harmincéves háború, úgymond, második szakaszába lépett.⁷

De pontosan mi ellen zajlott az irodalmi háborúság? Azaz milyen direktívákkal szemben kellett „a művészet önjogosságának” eszméjét valóra váltani? Ignotus szerint a 19. század második felében „a magyar érzés büszkén s bizakodva vette be magát annak a bizonyoságnak várába, hogy nemzeti mivoltából s népi gyökeréből sarjadt volt ki az addig legmagasabb rendű magyar költészet, mely a legművészebb idegen mellett is megáll. Rácsábulhatott a jóhiszem is, [...] hogy e remekekéből a nemzetiességnak, ha nem egyenest a népiességnek követelését vonja le költészeti törvény gyanánt.” Másfelől viszont „a politikának, valamint az irodalmi hivatalosságának kiválóságai s intézményei” egy táborba sorakoztak, s ennek „ereje és hatalma az új tehetségek előtt a megmutatkozást is majd hogy el nem zárta, s mikor mégsem tudta útját állani, teljes tekintélyével vetette magát közéjük s a közönség közé”.⁸ Vagyis – és irodalmi közgondolkodásunk ezt mindmáig evidenciának tekinti –: ki kellett küzdeni a népiesen túlmutatató megszólalás jogát és át kellett törni az irodalom felett gyámkodó intézmények, mindenekelőtt a Kisfaludy Társaság és az Akadémia blokádján.

Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy e háborús terminológia nagy segítségére lesz majd az 1945 utáni hivatalos kultúrpolitikának is, midőn bizonyítani kívánja: a századforduló irodalmi harcai már fogékonyá tették a lelkeket, előkészítették a terepet a társadalmi forradalom megvívására.⁹ Nézetünk szerint azonban egyetlen kor, így az 1890-re

³ IGNOTUS, *Benedek Elek búcsúztatása*, Nyugat, 1929. szeptember 1., 253–255, i. h. 253.

⁴ IGNOTUS 1930, 7. A kérdéskörrel bővebben lásd KOSZTOLÁNCZY Tibor, *A Slemil keservei: Ignotus indulása = Pillanatkép a hazai irodalomtudományról*, szerk. KENYERES Zoltán, GINTLI Tibor, Bp., Anonymus, 2002, 108–115.

⁵ IGNOTUS 1930, 7.

⁶ K. L., *Ignotus „Személyes emlékeim” címen könyvet ír a „Nyugat” harminc évéről*, Magyar Hírlap, 1937. január 10., 21.

⁷ IGNOTUS, 1929. szeptember 1., 253. Lásd még például FENYŐ Miksa, *Ignotus*, Nyugat, 1924. december 2., 669–671; FÖLDI Mihály, *Ignotus – élet és eredmény*, Nyugat, 1924. december 2., 703–710; BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, Nyugat, 1934. augusztus 1–16., 91–96.

⁸ IGNOTUS 1930, 9.

⁹ E felfogás genezisére és alakulástörténetére e tanulmány keretében nem térhetünk ki. Módszertanát azonban jól érzékelteti például Komlós Aladár eljárása, aki Ignotus fenti (és már önmagában túlzó) phalanx-meta-

következő negyedszázad magyar közléte sem írható le „egy phalanx” és a „küldetéses jók” oppozíciójaként. A századfordulón is a legkülönbözőbb egyéni- és csoportérdekek feszülnek egymásnak, próbálnak a másik fölébe kerekedni, polémiák robbannak ki, írókat állítanak piederasztátra és parentálnak el, lapok születnek és szűnnek meg... S ha csak beleolvasunk A Hét vonatkozó évfolyamaiba, látnunk kell, hogy az egyetlen, mindent eldöntő irodalmi hadjáratról átörökített képzetek felülvizsgálatra szorulnak: Kiss József publicistái mindenekelőtt napi érdekességű politikai aktualitásokkal, társasági hírekkel, színházi bemutatókkal, öltözködési-viselkedési és divatkérdésekkel vannak elfoglalva, s például a női emancipáció kilátásaival jóval többet foglalkoznak, mint irodalmi teóriákkal; Dóczy szóhasználatán belül maradván itt csak „portyázásról” lehet szó.

Másfelől a száz évvel ezelőtti irodalmi mozgalmakban azért is botorság a marxizmus forradalom előképét keresnünk, mert a modernnek az esztétikum és az önkifejezés szabadságát mindennél fontosabbnak tartották, az irányzatok sokszínűségében hittek, s a többi csoport *mellett* kértek helyet maguknak. Fenyő Miksa írja a Nyugat szerkesztéspolitikájáról: „Egyetlen kánonja a gondolatszabadság kánontalansága volt [...]. Osvát Ernő csak azt követelte meg a Nyugat íróitól, hogy amit vallanak, azt meggyőződéssel tegyék, legyen mondanivalójuk és írni tudjanak”,¹⁰ s ugyanezt az álláspontot rekonstruálja Ignotus: „Írótól soha nem követelt egyebet, mint a *sine qua non*-t: azt, hogy tudjon írni. [...] A kezdők számára bátorítás és felszabadítás volt ez a szerkesztő, ki a komolyan gondolatot komolyba vette, s az iskolából hozott s a felnőttektől diktált tilalmak alól úgy feloldozta a tapogatózókat, mint a gabonaföldeken sétáló Emberfia a Tanítványokat. [...] Osvát Ernő maga volt az irodalmi lelkiismeret, s a Nyugatot ennek sugallata szerint szerkesztette”;¹¹ vagy, miként a praktikus irányultságú Móricz Zsigmond látta: „Jó garázs volt az a régi Nyugat: csak jó kocsikat vettek fel, s azok futhattak, amerre akartak. Finom repülőter: a gépek felszállva arra mehettek, amerre akartak, ki nyugatra, ki keletre.”¹²

II. Talán már az eddig mondottak is alátámasztják az Osvát Ernőtől származó aforizma érvényességét, miszerint „Posztumusz korrektúrákból áll a kultúra.” Ám mielőtt előre eljelenítékteniténénk tárgyunkat, szögezzük le, hogy A Hét 1890-től számított legelső évfolyamaiban valóban dühödt támadásokat intéz a Kisfaludy Társaság és az

foráját úgy fogalmazza át, hogy az immár ösztársadalmi konfliktust sejtet: „E gondolkodás, melyben egy volt a kormány, az Országos Kaszinó, az egyház, az Akadémia, az egyetem, iskola, az egész közvélemény, mindenkitől a vidék, helyesebben a földből élő osztályok gondolatvilágához és nyelvéhez szoros idomulást, a népnemzeti szűk gyalogútján járást követelt. S mindezt akkor, mikor a magyar társadalom rohamos átalakuláson ment át: új, részben idegen eredetű osztályok, nagyszámú polgárság és proletariátus bontakoztak ki városaikban és voltak beolvadóban a nemzet testébe, természetesen új életfelfogást és nyelvi árnyalatokat hozva magukkal.” (KOMLÓS Aladár, *Ignotus: Előszó* = *IGNOTUS Válogatott írásai*, szerk. K. A., Bp., Szépirodalmi, 1969, 5–34, i. h. 10.)

¹⁰ *Feljegyzések és levelek a Nyugatról*, szerk. VEZÉR Erzsébet, Bp., Akadémiai–PIM, 1975, 91–92.

¹¹ *IGNOTUS* 1930, 4.

¹² [MÓRICZ Zsigmond], *Szerkesztői asztal [Most, hogy megszűnt a Nyugat]*, Kelet Népe, 1941. október 15., 20.

Akadémia I. (Nyelv- és Széptudományi) Osztálya ellen. Az invektívák főként Gyulai Pált veszik célba – ő a Társaság elnöke és az akadémiai I. Osztály titkára –; bár Gyulai írói érdemeit senki sem vitatja, az ellenérdekelt publicisták az általa irányított testületeket epigonok és léhűtők gyülekezeteként jelenítik meg.¹³ Ezek a tárcák, tárcarészletek, glosszák általában ugyanarra a néhány kifogásra épülnek: a kislelkesek és az I. Osztály tagjai privilegizált emberek, mert nem dolgoznak, csak elbírálják a különböző pályázatokot, de a beérkezett műveket nem olvassák el, ez felesleges is volna, hiszen a rangsort illetően nem értékszempontok, hanem a különböző klikkek közötti erőviszonyok alapján döntenek. Kiadói politikájuk hibás, mert csak érdektelen irományokat jelentetnek meg, nem csoda, hogy könyveiktől a közönség elfordul, s ha véletlenül valami színvonalas dolgot adnának ki, az bizonyosan külsős munkája: „Mert e társaság még mindig a régi feudális elvek álláspontját követi. A tagok urak és az úr nem dolgozik. Dolgozzék a jobbágy, az irodalmi zsellér.”¹⁴ Ha pedig valamely díjért egy nagymogul száll versenybe, a végkimenetel kétségtelen, állítják a Társaság ellenfelei – mindazonáltal 1890-ben valóban megtörténik, hogy Csiky Gergely másodtitkár a Lukács Krisztina-pályázat eredményhirdetésekor rezzenetlen arckifejezéssel olvassa fel a dicséreteket, amelyekkel a bírálók Euripidész szatírájának díjnyertes fordítását illették, majd a jelíges boríték felnyitáskor kiderül, hogy éppen az ő munkájáról van szó.¹⁵ A következő évben Csiky a Teleki-pályázat száz aranyát nyeri meg, ám ekkor A Hét névtelen glosszairója felkéri, hogy ezután mindig jelentse be, kíván-e indulni, s ha nem, a föltételekhez tegyék hozzá: „Ez alkalommal népnünnep rendeztetik, pónamászással és Teleki-díjjal.”¹⁶

Külön sorozatot alkotnak azok a cikkek, amelyek Gyulaival kapcsolatban *személyi érveket* hoznak fel. Az alapötlet – vagyis az alacsony termet és az akarnokság emlegetése – elhasznált sablon, a kivitelezés néhol invenciózusabb: az egyik tárcában Gyulai mint főinkvizitor jelenik meg, aki hüvelykszorítóval játszódva bírja rá a kor Galileijét: vonja vissza tanait,¹⁷ de levélbontáskor eltakarja az olló, állítják,¹⁸ s rosszakarói szerint majdan elhalálozni is úgy fog, hogy miközben íróasztalának egyik fiókjába bújva jegyzeteit keresgéli, gyilkosa észrevétlenül belopódzik leányfalui nyaralójába, foglyul ejti Gyulait, aki ekkor lábujjhegyre ágaskodva „végső nyilatkozatként” kijelenti: „Azért mégis ros-

¹³ Dolgozatunkban az Akadémia rendeltetésével és belviszonyaival foglalkozó cikkek közül csak azokat idézzük, amelyek Gyulai Pál személyével vagy a Kisfaludy Társasággal is kapcsolatosak.

¹⁴ [Név nélkül], *Leopardi*, A Hét, 1890. április 20., 259. Vö. [név nélkül], [*Az akadémia bámulatos leleményességét*], illetve [*A Péczely-díjat*], A Hét, 1890. február 9., 97; [név nélkül], [*Az akadémia hétfői ülésében*], A Hét, 1890. március 23., 195; [AMBRUS Zoltán] MASQUE, *Krónika*, A Hét, 1890. október 12., 234–235; [név nélkül], *A vak tyúk is talál búzaszemet*, A Hét, 1890. október 12., 239; [név nélkül], [*A Kisfaludy-Társaság szerdai ülését*], A Hét, 1891. február 1., 79–80; [AMBRUS Zoltán] IDEM, *Sipulusz és Brunetiére: A Budapesti Szemlében*, A Hét, 1891. május 10., 306–308; [AMBRUS Zoltán?] Y., *Művészet az akadémiaiban*, A Hét, 1891. november 22., 756–757.

¹⁵ [AMBRUS Zoltán] MASQUE, *Krónika*, A Hét, 1890. február 16., 113.

¹⁶ [Név nélkül], [*A Teleki-pályázat száz aranyát*], A Hét, 1891. március 22., 191.

¹⁷ [SZANA Tamás] TURUL, *Krónika*, A Hét, 1890. március 16., 176–177.

¹⁸ AMBRUS, 1890. február 16.

szak a Jókai regényei!”, majd a következő pillanatban elmerül a tintatartó sötét hullámai között.¹⁹

A Hét első két évfolyama alapján azonban csak a felületes szemlélő vonhatná le azt a következtetést, hogy a fiatal publicisták *valóban* megroppantani akarják az irodalmi hivatalosság testületeit. Ignotus melleleg ekkor még nem is rendszeres munkatársa a lapnak, de a szabadságharcos-interpretáció érvényességét megkérdőjelezi az is, hogy A Hét több dolgozótársa – Ábrányi Emil, Bartók Lajos, Endrődi Sándor, Mikszáth Kálmán, Dóczy Lajos – már ott ül a Kisfaludy Társaságban, s közben kiderül: a beérkezett írók mellett a kilencvenes évek fiataljai is szeretnének taggá válni. A Hét 1891 végén listázza a hivatalos jelöltek, s Kozma Andor és Herczeg Ferenc társaságában – meglepetésre – ott szerepel az az Ambrus Zoltán, aki megelőzőleg a Társaság elleni legtöbb támadást jegyezte.²⁰ A helyzet azonban még ennél is bonyolultabb. Furcsa fordulatként A Hét még 1891 októberében feloldja Ambrus álneveit,²¹ a titok tehát nem titok többé, ám ennek ellenére (vagy éppen ezért) Ambrus jelölését két társasági tag, Bartók Lajos és ifj. Ábrányi Kornél külön-külön továbbra is fenntartja, s bár az 1892. február 3-i tagválasztó gyűlésen senki sem szerzi meg a felvételhez szükséges szavazatszámot, mégis elgondolkodtató, hogy Ambrus 12 *igemmel* (15 *nem* ellenében) végül több támogatót mutathat fel, mint a nálánál jóval konvencionálisabb irodalmárnak minősülő Herczeg Ferenc vagy Petelei István.²²

E fejlemények tükrében bajos volna továbbra is a Kisfaludy Társaság felosztatását célzó tervekről beszélnünk, a kilencvenes évek támadásai mögött sokkal inkább Gyulai *belső* ellenzékét sejtjük. A Társaság „dühös fiataljai”, vagyis a közép- és középnemzedék írói már régóta szervezkednek – irodalmi berkekben úgy tudják, hogy a szálak Beöthy Zsolt titkár kezében futnak össze –, Ábrányi Emilt, ifj. Ábrányi Kornélt, Bartók Lajost pedig nyugodtan nevezhetjük Gyulai esküdt ellenségének is. Nem zárható ki tehát, hogy e közép- és középnemzedék már a kilencvenes évek legelején alkalmasnak látja az időt arra, hogy Gyulait ellehetetlenítve átvegye a vezető pozíciókat, és így a támogatások, jutalmak, szubvenciók feletti befolyást is megszerezze – mindehhez A Hét munkatársait akár eszközként használva fel, a látszólag elkötelezetlen támadásokért tagsági jogot ígérve.²³

Megvonva azonban az első két év mérlegét, 1892 tavaszán A Hét publicistáinak bizonyosan el kell gondolkodniuk azon, alkalmas módszert választottak-e céljaik elérésére, hiszen a dühödt támadások a Társaság hierarchiáját nem bolygatták meg, működési rendjét nem befolyásolták; szembesülniük kell tehát azzal, hogy „a bevehetetlen vár” – mindentől függetlenül – akár a világ végéig fenn fog állni.²⁴

¹⁹ [AMBRUS Zoltán] MASQUE, *Krónika: Reporter-bravour*, A Hét, 1890. december 28., 413–414, i. h. 414.

²⁰ [Név nélkül], *Sport*, A Hét, 1891. december 20., 826.

²¹ KÓBOR Tamás, *Csongor. Idem. Masque. Ambrus Zoltán*, A Hét, 1891. október 18., 670–671.

²² A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, Új folyam, 26. k., 1891–1892, 38, 42.

²³ Vö. [GYULAI Pál] –i., *Magyar szellemi élet*, Budapesti Szemle, 69. k., 1892. január, 156–158; KOMLÓS Aladár, *Irodalmi ellenzéki mozgalmak a XIX. század második felében*, Bp., Akadémiai, 1956, 104; *A magyar sajtó története*, II/2, szerk. KOSÁRY Domokos, NÉMETH G. Béla, Bp., Akadémiai, 1985, 413–422.

²⁴ [AMBRUS Zoltán?] IPSZILON, *A bevehetetlen vár*, A Hét, 1892. február 7., 92–94.

1892 őszétől A Hétnél új irodalmi referens áll munkába: az alig huszonhárom éves Ignótus személyében Kiss József talán nem véletlenül választ olyan munkatársat, aki már koránál fogva sem exponálhatta magát a korábbi villongásokban – ám akinek első kötetét Gyulai Pál is dicsérettel szavakkal illette²⁵ –, Ignótus feladata ugyanis a Kisfaludy Társasággal való viszony pacifikálása lesz. A Gyulai-ellenes kirohanásokat mintha elválták volna, s A Hét – Ignótus megfogalmazásában – még az 1893-as tagválasztás előtt módosított doktrínával áll elő: „Mi a magunk részéről nem vagyunk elragadtatva az irodalmi társaságok és akadémiák intézményétől, mert sohasem tudtuk megérteni, milyen joggal ül széket egy csomó író a többi felett. Az írók kevés kivétellel elvégre mégiscsak a nagyközönség elismerése és a kiadók vállalkozásának készsége kvalifikálja nagygyá, és az irodalmi társaság, ha ez ítéletet magáévá teszi, felesleges luxust úz, ha nem, hatálytalanul akadékoskodik és nevetségessé válik. Az irodalmi társaságok ítéletének csak annyiban van értékük – ám ennyiben nagy az értékük –, amennyiben [...] a közönség elismerésére vezethetők vissza, lévén a társaságok alapítói és vezetői rendszerint a közönség által már elismert tekintélyek. Egy-egy ilyen társaság elismerése éppen ezért lehet kifejező és megtisztelő quintessenciája is egy egész nemzet elismerésének.”²⁶ S láss csodát, néhány héttel később A Hét már megelégedéssel jelentheti, hogy az új tagok között három munkatársa is ott van: Kozma Andor, Herczeg Ferenc, Szüry Dénes,²⁷ mindazonáltal Kiss József és Ambrus – hiába ajánlja előbbit Ábrányi Emil és Tolnai Lajos, utóbbit pedig újlág Bartók Lajos²⁸ – továbbra is kívül rekednek.²⁹

A Hét Ignótus színrelépésétől kezdve sokkal visszafogottabban bírálja az irodalmi hivatalosság fórumait, s az évenkénti „kötelező” tárcák erősen limitált számban leginkább a Kisfaludy Társaság február eleji nagygyűlésére időzítve jelennek meg.³⁰ De az akadémiai glosszák is ritkulnak, miután Gyulai Pál és az Akadémia képviselői – megkésve bár – súlyos cikkekben kérik számon ellenfeleiktől a vádaskodásokat alátámasztó bizonyítékokat;³¹ mindamelllett e rövid periódusban kétszer is a legilletékesebb helyről hangzik el eszmefuttatás a hírlapírók felelőtlenségéről, erkölcsi érzékük lazulásáról – korántsem az

²⁵ [GYULAI PÁL] –i., *Ignótus: A Slemil keservei*, Budapesti Szemle, 69. k., 1892. március, 476–478.

²⁶ [IGNÓTUS] TAR Lőrinc, *Apponyi a Kisfaludy-Társaságban*, A Hét, 1893. január 8., 29–30, i. h. 30.

²⁷ [Név nélkül], *[A Kisfaludy-Társaság]*, A Hét, 1893. február 5., 94–95.

²⁸ A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, Új folyam, 27. k., 1892–1893, 45–47.

²⁹ [IGNÓTUS et al.], *Kisfaludy-Társaság I–II–III*, A Hét, 1893. február 5., 91–92.

³⁰ [Név nélkül], *A fejlődés történeti folytonossága*, A Hét, 1893. április 30., 291; [AMBRUS Zoltán] TIBORCZ, *Apponyi Albert mint író*, A Hét, 1895. február 17., 101–103; [TÓTH Béla] J–h., *Egy jóra való könyvről*, A Hét, 1896. január 5., 15–16; [név nélkül], *Csetepaté a viceakadémián*, A Hét, 1897. január 31., 77; [név nélkül], *[A Kisfaludy-Társaság]*, A Hét, 1897. február 7., 94; [név nélkül], *A Gyulai-színház megnyitója*, A Hét, 1897. május 2., 287–288.

³¹ [Név nélkül], *Akadémia*, A Hét, 1893. május 14., 322; [GYULAI PÁL] –i., *A m. t. akadémia s egy pár hírlapíró*, Budapesti Szemle, 74. k., 1893. június, 477–478; [név nélkül], *[A Budapesti Szemlében]*, A Hét, 1893. június 4., 368–369; –n., *Észrevételek „A Hét” válaszára*, Budapesti Szemle, 75. k., 1893. július, 154–159; [név nélkül], *Akadémia*, A Hét, 1893. július 9., 31; vö. [KÓBOR Tamás] –x., *A nagy hét*, A Hét, 1894. május 6., 283; [név nélkül], *[Az Akadémia idej nagygyűlésén]*, A Hét, 1895. május 19., 322.

érintettek öröme.³² A legmeglepőbb fordulat azonban Gyulai tevékenységének megítélésében következik be: Ignotus már 1892 végén egy referátumát Széchenyi István zsenijének magasztalásán kezdi és Gyulai Pál nagyszerűségének taglalásán végzi: „Mert Gyulai egyik utolsó, megbecsülhetetlen alakja azon iránynak, melyet Széchenyi kezdett meg nálunk. Mint nagy elődje, ő is gúnyal, epével, tekintetek nélkül rontott neki korunk és fajunk sok tömjénzett bálványának és kedvelt előítéletének, nagy vétkeinek és apró ízléstelenségeinek. [...] Rombolva épít, tagadva alkot, és nem volna ember, ha olykor nem tévedne, és olykor igazságtalan nem volna. Ám e múltó homályon annál fényesebben csillog át a tiszta meggyőződés és a jó akarása. Szidjon és üssön bennünket tovább is, ad multos annos.”³³ Még a polémiákból sem hiányozhatnak a Gyulai „értékeire és jóakaratára” való hivatkozások: Gyulai „fényes név és előkelő személyiség”, igazi úriember, akit a sajtó, még ha ő akarná is (miért akarná egyébként?), sem vehetne egy kalap alá a gőgös akadémikusokkal és az irodalmi mesteremberekkel;³⁴ s azután 1893 végén A Hét szinte esdve kérleli az agg poétát, hogy „minden jó ízlésű és jóhiszemű magyar föltétlen elismerése” oldja fel végre az „obszúr támadások” miatti keserűségét, s megismétlődnek az egy évvel korábbi dicséretok: „Mert hiszen teljesen tisztában vagyunk evvel a még fogyatkozásaiiban is előkelő egyéniséggel, és ha olykor túlzásba vagy igazságtalanságba esett, maguk az áldozatai sem kételkedtek afelől, hogy ilyenkor is igaz meggyőződés szólt belőle, és hogy gyengéiben is az marad, ami erősségeiben: egy fényes irodalmi korszak méltó és nagyértékű utolsó képviselője, nagy hagyományoknak értő hirdetője és egész közéletünknek, de különösen irodalmunknak a leghivatottabb őre és ápolója, aki e nagy feladatokhoz méltó erővel, ízléssel, tudással és ítélettel rendelkezik.”³⁵ 1894-ben pedig, amikor az ország Gyulai ötvenéves írói jubileumát ünnepli, A Hét fő helyen közli Gyulai egyik ifjúkori versét,³⁶ s újjólág önkritikával határolja el magát „a tompa elmék”-től, amelyek nyelvüket őrajta köszörülték, és a „tehetetlen üresség”-től, amely az ő ócsárlásával akart volna magának érdemeket szerezni; a szerkesztőség Gyulai személyében az elveihez hű „utolsó nagy ember”-t köszönti, hálával és megbecsüléssel gondol az igaz hazafira, aki „méltó, érdemes és értő kortárs, s munkatársa volt mindazoknak a nagyjainknak, akiknek a nevéhez az új magyar literatúra, az új magyar politika s az új Magyarország megeremtése fűződik”.³⁷

Talán az örökkévalóság is így veszi kezdetét.

III. Az eredeti szabadságharcos-koncepció szerint egyszerre indult meg a harc az irodalmi hivatalosság és az általa propagált népiesség primátusa ellen. Valójában az újnépi-

³² SZÁSZ Károly másodelnök *Megnyitó beszéde a Kisfaludy-Társaság XLVI. ünnepélyes közülésén, 1893. február 5-én*, A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, Új folyam, 27. k., 1892–1893, 3–12; GYULAI Pál *Elnöki megnyitó beszéde a Kisfaludy-Társaság XLVIII. ünnepélyes közülésén, 1895. február 10-én*, A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, Új folyam, 29. k., 1894–1895, 3–8.

³³ IGNOTUS, *Gyulai Pál: Gróf Széchenyi István mint író*, A Hét, 1892. november 6., 720–721, i. h. 721.

³⁴ [Név nélkül], 1893. június 4., 369; [név nélkül], 1893. július 9.

³⁵ [Név nélkül], [*Gyulai Pál költeményei*], A Hét, 1893. december 17., 397–398, i. h. 397.

³⁶ GYULAI Pál, *Munkácsi téren*, A Hét, 1894. november 11., 705.

³⁷ [Név nélkül], *Gyulai Pál*, A Hét, 1894. november 11., 715.

esek ellehetetlenítését célzó *szórványos* kritika A Hétben több éves fáziskéséssel tűnik fel, s miután ennek is Ignotus a referense, a tárgykör *éppen* Gyulai kiengesztelésével párhuzamosan bontakozik ki. Ha nem tévedünk, Ignotus a Társasághoz való új viszony körvonalazásának heteiben fejt ki először a népiességre vonatkozó nézeteit: miután Magyarországon egyre inkább teret nyer a városi kultúra, a *magyar nemzet* már nem azonosítható egy az egyben a *magyar vidék* társadalmával, következésképp a *népies* sem merítheti ki teljesen a *nemzeti művészet* fogalmát; Ignotus tehát tiltakozik azon felfogás ellen, amely továbbra is a népies ábrázolásmód alkalmazását várna el, s visszautasítja, hogy magyartalannak bélyegezzék azokat a művészeket, akik Európára figyelve, külföldi hatásokat adoptálva alkotnak.³⁸

A Hét köreiből epigonnak nevezik azokat a költőket, akik a megváltozott körülmények között is a népies tematikához ragaszkodnak, és velük szemben Ignotus évről évre erősödő arroganciával lép fel. Okfejtéseiben eltekint a műegész problematikájának elemzésétől, ehelyett gúnyosan-tiszteletlenül, a paródia és a túlzás eszközeivel a szerzőket vagy a szerzőknek tulajdonított nézetek egy-egy szegmensét kívánja ellehetetleníteni. Jellemző fogása, hogy metaforába hajló hasonlításal megfelelést keres a (feltételezett) esztétikai iránymutatás síkján és profán élethelyzetek között – ő maga ezt az eljárást hasonlatok esetében is a *tertium comparationis* „megtalálás”-ának nevezi –, majd az esztétikai normák lehetetlenségét (akár metonimikus láncolatokban) e köznapi szinten bizonyítja: „a népköltészet becsét csak avatatlan vitathatná el, és hálásan ismerjük el, hogy minden műköltés abból meríti erejét. De világlátott és iskolajárt embertől azt követelni, hogy ne zengjen másról, mint szúrról és tulipántos ládáról, hogy ne legyen más, mint naiv, népies és közvetlen, és versei alakjában és anyagában ne lépjen túl a népnek szükségképp korlátolt érzési körén és látóhatárán: csak olyan képtelenség, mint azt követelni, hogy világeletemben tepertős pogácsánál egyebet ne egyék.”³⁹ Ignotus korai tárcáiban még megkapó a szellemes-kedves, városias humor (*urbanitas*), ennek helyét fokozatosan szarkazmus veszi át, ez azonban – akár mai szemmel nézve – számos esetben kifejezetten sértőnek mutatkozik, mint például a Benedek Eleknek szóló (később idézendő) kitételekben.⁴⁰

³⁸ IGNOTUS, *Kozma Andor: Versek. Próza*, A Hét, 1892. december 4., 785–786. (Megjegyzendő, hogy Ignotus Kozmát nem sorolja az újnépiesek közé.)

³⁹ IGNOTUS, 1892. december 4., 786.

⁴⁰ Mindemellett az Ignotus által felmutatott példázatok variabilitása is véges. Néhány passzust idézünk: „A Tóth Béla embere magyarul beszél és magyarul érez, de az ételeiben nem szorítkozik pusztán a töltött káposztára, és a francia kabátot becsüli annyira, mint a borjúszájas ingujjat és a pitykés mellényt. Egyszóval művelt ember, aki magyar, magyar ember, aki europäer, zszurnalista, aki művész és alapos képzettségű író, aki nem nagyképűsködik” (IGNOTUS, *Tóth Béla*, A Hét, 1893. december 17., 396–397, i. h. 396); „Nemzetünk ellen való vétek, a népiesség magában helyes elvének túlhajtásával, a kozmopolitizmus lesújtó mennykövét szórni arra, ami voltaképpen csak általános emberi, és fitymálva mindent, ami csak azért idegen, mert mi restek voltunk nálunk is meghonosítani, a magyar írókat arra szorítani, hogy nem is atillában, de borjúszájas ingujjban és rojtos gatyában járjon” (IGNOTUS, *Szabolcska Mihály: Hangulatok*, A Hét, 1894. február 25., 125–126, i. h. 125); „nekünk is megvolt a mi nagy boncolónk a Kemény Zsigmond személyében, akinek, ha nem is a nyelve, de az egyénisége magyar voltát talán csak mégsem fogják eltagadhatni, noha ő nem járt szűrben, s a regényeit nem tartogatta tulipántos ládában. [...] Magyar, ne járj vasúton, mert a vasút nem magyar találmány. Köpd tele

Ignotus a fenti szövegekben a megbírált szerzőkön kívül gyakran egy háttérben rejtőző, személytelen autoritást is megszólít, aki/amely a nyilvánvaló igazságokat rendre „eltagadja”, de a maga „túlhajtott” nézeteit „kiköveteli”, vagyis az írókat azok tükröztesére „szorítja” stb. A Szabolcska-kritika némely utalásából sejthető, hogy kifejezetten ennek az írásnak a címzettje Beöthy Zsolt, aki Szabolcskát feltűnésekor nagy reménységként, „a népdalt fakasztó tiszta szív s a népdalt zengő tiszta hang” „igazi [...] magyar költő”-jeként üdvözölte,⁴¹ mindazonáltal továbbra is kérdés marad, hogy az 1890-es évek első felében a népiesség követelése tendenciaként mutatkozik-e meg, tehát az Ignotus által emlegetett „vétkek” valóban *irodalompolitikai irányt* jeleznek-e. Ez ügyben határozott álláspont csak a korabeli sajtópaletta egészének ismeretében volna kialakítható,⁴² ám kutatásaink alapján úgy látjuk, hogy ebben a periódusban inkább egyfajta terminológiai zavarról (avagy célzatos meg nem értésről) lehet szó: a modern írókat unalomig ismételve gyökértelennek, a hagyományoktól elszakadóknak bélyegzik, míg a másik oldalon (Ignotus oldalán) ezek az önmagukban is sértő vádak – talán a korábbi, kozmopolita költészetről szóló vita utórezgéseiként – úgy csapódnak le, mintha az előbbi nézetekből a népiesség kívánalma is egyértelműen következne.

Mindezt jól példázza egy 1894 őszén kezdődő polémia (argumentációját erősen kivonatolva idézzük fel). Ennek nyitányaként a Budapesti Hírlap hasábjain Alexander Bernát áll elő a szokásos kifogásokkal, a honi moderneket a tenger fenekén lévő bűvárokhoz hasonlítja, „kik a levegőt másunnan kapják”, majd a „beteges, túlrejt dolgokra” fogékony ifjaknak Arany János szellemiségének követését ajánlja – ám a népiesség problematikáját mellőzve.⁴³ Ignotus mégis konstatálja: „itt a kátyú, amelyben az Alfa szekere is megrekedt: a magyarságot ő is összevetti a parasztsággal vagy mondjuk a népiességgel. Amiben nincs meg a paraszt kontemplatív renyhése és kedves, de korlátolt *egyszerűsége* indulatban; formákon túltörő erőszakossága és logikus, de röghöz tapadó *józanága*, az öneki nem magyar.”⁴⁴ Néhány nappal később – immáron mindkét írásra reflektálva – Benedek Elek sem kerülheti el a törzsköösségre vonatkozó szokásos botorságokat, ám rámutat, hogy az eljárás, amely „a parasztsághoz, a parasztos nyelvhez köti a nemzeti Génusz fogalmát”, nem más, mint „a közönség szándékos megtévesztése”, majd felteszi a kérdést: „Hol van ma csak egy számot tevő magyar író, ki a népiesség hajhászásában keresi a magyarosságot s kiváltképpen a magyar szellemet?”, s ekként válaszol: már nyoma sem maradt a népies poétáknak, nem is léteznek: „Talán elvétve egy-egy vidéki újság tárcarovatában. Talán egy-egy vidéki színházban megbukott népszínműben. Ma már nincsenek borzas hajú, félrenyomott sarkú csizmában járó bohémek; lehető tisztos-

a gőzhajó fedélzetét, mert ez népies szokás. Töröld el a minisztériumot, mert belga mintára épült. Dönts le az új országházát, s lóháton hozz törvényt Rákoson...” ([IGNOTUS] I-s., *Magyar, magyar, magyar, háromszor is magyar*, A Hét, 1894. október 14., 650–651, i. h. 651). Lásd még [IGNOTUS] T. L., *A kézművesség dicsérete*, A Hét, 1895. február 17., 113–114; [IGNOTUS] I-s., *A klasszikus Vajda*, A Hét, 1896. február 2., 77.

⁴¹ BEÖTHY Zsolt, *Az „új költő”-ről*, Fővárosi Lapok, 1891. január 8., 45.

⁴² A vita egy másik vonulata például az 1894 őszén meginduló Politikai Hetiszemle hasábjain bontakozik ki.

⁴³ [ALEXANDER Bernát] ALFA, *Ifjú Magyarország*, Budapesti Hírlap, 1894. október 12., 1–2.

⁴⁴ IGNOTUS, 1894. október 14., 650.

séges polgári ruhában járunk valamennyien, időnk és kedvünk mértéke szerint tudomást veszünk a külföldi nagy szellemek alkotásairól, senki sem zárkózik el ridegen az idegen irodalom termésétől, de viszont nem engedjük megvesztegetni magunkat a nekünk idegen, a nemzeti karakterrel ellentétes irányzatok által, még ha a föld rögéhez kötöttség vádját kell is elszenvednünk.”⁴⁵ Ignotus néhány hetet kivár, s amikor Benedek Elek kisebb technikai hibát véve Jakab Ödön frissen megjelent verses meséjéről azt jósolja, hogy az rövid idő múlva népköltésszé nemesülhet, Ignotus a kijelentésben újra a népiesség kötelezőségének hirdetését gyanítja, s Benedek Elek eljárását (és írásművészetét) a következőképpen minősíti: „Benedek úr, én imádom a népmeséket, de Horatius sosem írt népmeséket, s mégis nagy költő volt. Ah, Benedek úr, Aiszkhüloszon kezdve Shakespeare-n, Goethén, Petőfin és Arany Jánoson keresztül egész Jakab Ödönig a világ legnagyobb költői a népből s a népmeséből táplálkoztak, csak az a kérdés, hogyan. Ha a népet s a népköltészetet búzagalással hasonlítom össze, az igazi költő előbb lekasálja, kérébe rakja, megcsépli, megrostálja, a magját megőrli, megszitálja, a lisztjét vízzel, sóval s élesztővel elegyíti, megkeveri, meggyúrja és megsüti, s így eszi meg kenyérül. Az a népiesség, amelyet Benedek úr hirdet, egyszerűen lelegeli. [...] Az igazi poéta a maga művészete s a haladó világ tartalma s eredményei selymével, prémjével és gyöngyeivel királynővé avatja a népiességet – Benedek úr még a maga csinos kis pruszlikját is letépi róla, s azon pucéron állítják ki belépti díjért.”⁴⁶

IV. Az évtized közepétől azonban sajátos fordulatot vesznek az események, és az új-népiesség problematikája egy nagyobb érvrendszer részeként jelenik meg. Beöthy Zsolt a *specifikusan magyar* kérdéskörét formai-tartalmi jellegzetességek alapján kezdi tárgyalni, s megpróbálkozik azzal is, hogy az „így nem szabad” / „emígy muszáj” témakörében, ezáltal pedig a nemzeti irodalomba való tartozás kérdésében bizonyos szűkítéseket vezessen be – ekként hivatkozik a népiesség primátusára, mindazonáltal látni fogjuk, hogy ez a kísérlet sem válik hivatalos ideológiává.

Beöthy egy 1895 januárjában tartott nyilvános felolvasáson eredendően az irodalmi alkotások maradandóságára keres magyarázatot. Kiindulása szerint a nagy műveken nem csak az őket létrehozó „lángelmék” kisugárzása érzékelhető, de bennük „egy nemzetnek, egy kornak, egy hagyománynak közös lelke él és hat” – ezt magunk sem gondoljuk másképpen –, ám Beöthy szerint „az erős nemzeti érzés uralkodása” már krónikaíróinktól kezdve a magyar irodalom megkülönböztető jegyeként tűnik fel, mi több, a magyar irodalom jóformán csakis a nemzeti élménykört szólaltatja meg (tehát az adott művek maradandósága is bizonyosabb, ha eleve ebbe a tematikába illeszkednek). Eztán Beöthy a nemzeti jelleg kifejeződésének néhány kézzelfogható jegyét is azonosítja: ilyen a népdal, illetve „a magyar népi érzület” tükröztetése, s megtudhatjuk azt is, hogy „a magyar embernek mindig legnagyobb büszkesége” „a hadi életben, kalandjaiban, viszontagságaiban, dicsőségében való kedvtelés” volt, de tipikusan magyar „a változó szerencse

⁴⁵ BENEDEK Elek, *Irodalmi zenebona*, Fővárosi Lapok, 1894. október 23., 2513–2514.

⁴⁶ [IGNOTUS] I–s., *Árgirus királyfi: Jakab Ödön tündérmeséje*, A Hét, 1894. december 23., 816–817.

után a bujdosás keserve: [...] a magyar bánat, a nekikeseredés, a mindentől elszakadás, a bujdosó hangulat”, s később az idegen hatalmakkal szemben a nemzeti függetlenségért folytatott harc, illetve „az összeesküvésbe és forradalomba kergetett hűség” felmutatása. De Beöthy Balassi kapcsán arról is értekeznek, hogy „mintha a régi magyarság nomád kedve is megmaradt volna” azokban a költőkben, akik „egész életük során át bolyongottak. Ilyen nagy vándorok voltak Balassi, az utána következő legmagyarabb lírikusok: Csokonai, Kisfaludy Károly, Petőfi. Még Arany szárnya is emelkedett; otthagyta fészket, de csakhamar visszatért. Szárnyát ezentúl csak a halhatatlanság országába repülésre lebbentette.” [!] Beöthy írásának zárlatában látszólag elhárítja, hogy „a jelen irodalom magyaros jellegé”-re vonatkozóan következtetéseket fogalmazzon meg, valójában megismétli a már ismerős vádat: „Kétséget nem szenved, hogy létrejönnek most művek, melyek magyarul vannak írva, de nem magyar lélekből valók. Emiatt nem kell kétségbe esni. A baj csak akkor volna nagy, ha ezek a művek tartós és mély hatást tennének”. Ám ennek a kijelentésnek a korábbiakhoz képest már más az akusztikája, a nemzeti jellegzetességek körülhatárolása után csak azt jelentheti: aki nem az általa leírt eszmények jegyében szólal meg, annak műve nyilván nem „magyar lélekből való”, tehát maga a szerző sem lehet része a nemzeti irodalomnak.⁴⁷

A modernek által a felolvasásra adott válaszok egyfelől Beöthy kategóriáinak abszurdítására mutatnak rá (vö. bolyongás, kóborlás, hadakozás, éhezés), fontosabbnak látjuk azonban azt, hogy felismerik, a modern korban a nemzeti irodalomba való beletartozást illetően eleve felesleges bármiféle osztályozásba bonyolódunk: Ignotus szerint „a nemzeti különbségek, az ösztönünk akármennyire megérzi őket, nem olyan határozottak, hogy definiálni és rájuk szabadalmat lehetne venni. S azt az egyet sohasem fogjuk megérteni, hogy aki magyar földön született, magyar iskolába járt, magyar poétáktól tanult, magyar újságot olvas, magyar környezetben él és magyarul ír, az írásai mégis hogy lehetnek nem magyar lélekből valók. Hacsak azt nem kívánják, hogy minden magyar ember ugyanazt írja meg és ugyanúgy, ami a régi magyar írók lelkéből fakadt.”⁴⁸ Beöthynek címezve ugyanezt fogalmazza meg Ambrus Zoltán is, szerinte a művek „Akarva, nem akarva, mindannyian koruk tükröi [...] s mindannyian kifejezik az író nemzeti érzését, mert ma nincs író nemzeti érzés nélkül. [...] mindenki mindig csak a tulajdon korát írja, s annak a nemzetnek a lelkét, amelynek a nyelvén szól, amelynek a levegőjében él, s amelyhez millió apró szállal van fűzve egész élete. Akár tudatosan cselekszi ezt, akár önkéntelenül: másra nem képes; s nem mindig az az író jellemzi, fejezi ki korát és nemzeti érzését megkapóan, akiben legtöbb volt a szándékosság.”⁴⁹

Az ellenvélemények hatására Beöthy nem revideálja nézeteit, sőt nemzetkarakterológiai rendszerét a következő években mind átfogóbban alkalmazza. 1896-ban jelenteti meg *A magyar irodalom kis-tükrét*, s az ebben megrajzolt volgai lovas allegóriája segítségével a magyar szellemiség alapvető jegyeit már az „ösi életviszonyok”-ig vezeti vissza: „Pusztai nomád nép volt [a magyar], s a sík természet, mely körülvette, nagy kiter-

⁴⁷ *Maradandó alkotások*, BEÖTHY Zsolt előadása, Budapesti Hírlap, 1895. január 11., 1–3.

⁴⁸ [IGNOTUS], *Maradandó alkotások*, A Hét, 1895. január 13., 34.

⁴⁹ AMBRUS Zoltán, *A magyar lélek*, Magyar Hírlap, 1895. január 25., 1–5, i. h. 2–3.

jedésével, tiszta világításával és kevés színével: inkább szemlélő erejét, belátásának tisztaságát, felfogásának és ítéletének elevenségét és biztosságát fejlesztette”, a pusztai harc, a zsákmányoló életmód növelte benne „a nemzeti érdek iránt való hajlamot”, míg nyilvánvaló lett: „A közérdektől, a nemzeti érzéstől való áthatottság irányozza mindenkör a magyarságnak egész külső és belső életét”, mi több, „a nemzeti érzése sugallja egész gondolkodását és képzeletét. Amit idegenből, a mívelődésben előtte járó nyugottól vesz, azokat az eszméket és formákat is mindig akként módosítja és idomítja, hogy a magyar nemzeti érdek szolgálatára minél alkalmasabbakká tegye.” Vagyis a beolvadó népcsoportok számossága ellenére „a magyar léleknek [...] ezredéves vonásai” uralkodó jelleggel maradtak fenn.⁵⁰

Beöthy ugyanezt az okfejtést megismétli az általa szerkesztett millenniumi irodalomtörténet bevezetésében is, itt „irodalmunk változhatatlan színhangulata” mellett érvel,⁵¹ majd kisvártatva a maga nézeteivel – teljesen anakronisztikus következtetésekre jutva – visszatér a kortárs irodalomhoz. 1897-ben először ír Lampérth Géza verseskötetéhez, s Lampérth *magyar ihletével és iskolájával* szemben a honi városi irodalom egészében idegennek minősül, s „megjavítására” Beöthy csak egyetlen módot lát: „erre is a magyar vidék, a magyar falu életének és költészetének kell minél nagyobb, minél mélyebb befolyást” gyakorolnia. Mert „Igazi magyar költészet eddig más nincs is, mint a magyar vidék, a magyar falu költészete. A kísérletek, melyek valami egészen másnak kezdésére történtek, azt mutatják, hogy a tőle és nagy hagyományaitól való elszakadás a nemzeti lélek irányában is idegenséget jelent. Az új magyar nagyvilág költészetének csak a régi magyar kisvilág költészetéből lehet kifejlődni.”⁵²

A Hét hasábjain a szokásos ironikus stílusban Ignótus utasítja vissza Beöthy direktíváit: „Föltétlenül elfogadom a Beöthy Zsolt tézisé, hogy csak a falu költészete az igaz magyar költészet, s minden más irányú kísérlet idegenség. Elfogadom, noha fáj Arany Jánost is kilöknöm a magyar irodalomból, s az ő megdicsőült homlokára is rásütöm a kozmopolitizmus maga metszette bélyegét, amiért a *Buda halálán* kezdve a *Toldi*-trilógián keresztül egészen a *Hidavatásig* dalos ajakkal ezer esztendőn kísérte és kísérlette végig a magyar főváros alakulását” stb.;⁵³ a pengeváltás különlegességét azonban az adja, hogy a modern írók onnan kapnak támogatást, ahonnan talán nem is várnák: a Gyulai által szerkesztett és a Kisfaludy Társaság „félhivatalos” lapjának tekintett *Budapesti Szemlé*től.

Gyulai, miután áttekinti Beöthy „eszmemenetét”-t, leszögezi, hogy ő egyetlen szempontból, így a népköltészet kategóriájának bevonásával sem tartja „igazolható”-nak az irodalom falusira és városira történő felosztását, hiszen „a népköltészet [eleve] több, mint egy falu vagy vidék költészete, az az egész népé és több százados maradvány, mint maga a nyelv; egyik fő forrása ugyan a nemzeti költészetnek, de nem egészen az, [!] s

⁵⁰ BEÖTHY Zsolt, *A magyar irodalom kis-tükre*, Bp., Athenaeum, 1896, 2–3, 4, 5.

⁵¹ BEÖTHY Zsolt, *Irodalmunk és irodalomtörténetünk: Bevezetésül = A magyar irodalom története*, szerk. B. Zs., Bp., Athenaeum, 1896, I, 1–11, i. h. 9.

⁵² BEÖTHY Zsolt, *Előszó* = LAMPÉRTH Géza, *Első könyvem: Hazafias és egyéb költemények*, Bp., Franklin, 1897, 5–6.

⁵³ IGNÓTUS, *A falu s a város*, A Hét, 1897. június 20., 402–403.

midőn Beöthy az egész magyar nemzeti költészetet falusi költészetnek nevezi, lejjebb szállítja a népköltészetnél. [...] Beöthyt az vezette e különös osztályozásra, hogy nagyobb városaink nem voltak túlnyomóan magyarok, s ennél fogva inkább vidéken lüktetett a magyarság szíve. De nem vett észre egy más jelenséget, tudniillik, hogy nem magyar ajkú városainkban is mindig megvolt a magyarságnak bizonyos nagyobb vagy kisebb köre, mely folyvást növekedett és fejlődött, sőt az idegen elemeket magába olvasztotta, sokkal nagyobb mértékben, mint falun. Fővárosunk egy félszázadnál több idő óta inkább központja szellemi mozgalmainknak, fészke a nemzeti szellemnek, mint bármely vidéke az országnak, de azért helytelen volna fővárosi és falusi tudományt és költészetet különböztetnünk meg. A másik ok, amely Beöthy osztályozására befolyt, az a tapasztalata volt, hogy ifjú költőink közül nem egy mintegy megtagadni látszik nemzeti költészetünk szellemét, s ez onnan származik, mert Buda-Pest élete még korántsem magyar nagyvárosi élet. De Párizsban és Londonban nem élnek-e oly költők, akik eltérnek a francia és angol nemzeti költészet hagyományaitól, s vajon nem ezeket utánozzák-e némely ifjabb költőink? Hiszen a múltban is találunk erre példát. [Kazinczyt és Aranyt említi.] Nem a falu és főváros dönti el a költő sorsát, hanem sok minden összehatása, különösen a közszellem, a nemzeti fejlődés és saját géniusza.”⁵⁴

V. Ez az 1897-es Gyulai-cikk nem csak a városi irodalom melletti erkölcsi kiállásával vonja magára a figyelmet, de azon kitételeivel is, amelyek Beöthy irodalomszemléletének további elemeit érvénytelenítik. Gyulai szerint ugyanis a „nemzeti ritmus” megszólaltatása és „a magyar világ eszme- és érzésköréből” merített tárgy önmagában egyetlen alkotót sem von a nemzeti irodalom körébe, sokkal inkább a művészi alkotás színvonala és a már ismert („megoldott”) tematikától való elmozdulás: „a nemzeti költészet fogalma is tágabb körű, mert magában foglalhat különböző költői egyéniségeket, új tárgyakat hódíthat meg, új eszmék tolmácsa lehet, de leginkább abban a módban nyilatkozik, amint mindezt a költő kifejezi, s a nemzet szellemébe oltja”. Gyulai például éppen az „obligát tartalom és hang” miatt tartja Lampérth hazafias költészetét is idejétműltnak, Rodostóról szóló „stílusgyakorlatának” ürességére ekként mutat rá: „óhajtja, vajha dala fölrázhatná az alvó nemzetet. Vajon miért alvó nemzet a magyar? Mert elfeledte múltját, s nem hozatja haza a rodostói bujdosók hamvait. Annak sok más oka lehet, de az álomba süllyedés legkevésbé.”⁵⁵

De ideje elszakadnunk szegény Lampérth Gézától – akivel 1897-ben ugyanaz történik, mint ami Szabolcska Mihállyal 1891-ben, vagyis hogy a művészi hiányosságokon túl még a protektor erőszakossága miatt is elverik rajta a port –, fontosabbnak gondoljuk annak hangsúlyozását, hogy Gyulai ebben a kritikában (is) az előzetes meggondolásoktól független irodalom mellett érvel, s ezzel roppant közel kerül a moderneknek a művészet önjogosságára vonatkozó kritériumához (avagy a modernnek kerülnek közel Gyulaihoz). S ez ügyben nyilván nehéz kizárólagos megállapításokat tennünk, de ha áttanulmányoz-

⁵⁴ [GYULAI PÁL] –i., *Lampérth Géza: Első könyvem*, Budapesti Szemle, 92. k., 1897. október, 148–152, i. h. 149–150.

⁵⁵ GYULAI, 1897. október, 150, 151.

zuk a kilencvenes évek Budapesti Szemléjének kortárs művekről szóló bírálatait, látnunk kell, hogy a Gyulaiéhoz nagyon hasonló eszmény vezeti a recenzensek többségét: korszerű tárgyat, invenciót, lélektani hűséget, beosztást, nyelvi zamatot és szabatoságot kérnek, s a poétikai magabiztosság mellett – némi *kedvességet*. Vagyis a *művésziesség primátusa* nevében szólalnak fel a kiüresedett, „ökölbe szorított kézzel hadonázó hazafiság” ellen, de a népies költőket sem részeltetik könnyített elbírálásban pusztán az általuk képviselt irányra való tekintettel.⁵⁶ Mindazonáltal Gyulai így sem kerül ellentmondásba saját népiesség-felfogásával; nemrégiben S. Varga Pál mutatott rá arra, hogy Gyulai már az 1860-as évek elejétől hajlik arra a nézetre, miszerint a műköltészet egy adott ponton törvényszerűen elszakad a népköltészettől, amelyhez periodikus visszahajlások ugyan lehetségesek, de a társadalom „míveltségének” a népköltészet jegyében történő újraegyesítésére már nem kerülhet sor.⁵⁷ Egyébiránt maga Arany János is számot vet azzal a lehetőséggel, hogy a népi téma vagy a népi modor idővel majd valami másnak adja át a helyét a magyar irodalomban,⁵⁸ sőt, bizonyos értelmezések szerint a népiesség már *eredendően* is többet jelentett a népi témánál vagy a népi modornál – a népiesség mélyebb intenciója szerint a feladat: a nemzeti jellem autochton vonásainak feltárása és értelmezése a nemzeti sorskérdések aspektusából.⁵⁹ Tehát akként is felfoghatjuk a dolgot, hogy a modernnek jelentkező kifejezetten alátámasztotta a nagy öregek megsejtéseit.

A Hét hasábjain 1898-tól egy időre a szabadságharcos tematika szinte teljes kimerülését tapasztaljuk. Közben persze a széles olvasóközönség számára is nyilvánvaló lett, hogy az irodalmi hivatalosság fórumain *belül* sokkal mélyebb törésvonalak húzódnak, mint a Társaság gyakorta vaskalaposnak nevezett vezetése és a modernek között, ám A Hétben megmutatkozó apályban Ignotus személyes elkedvetlenedése is közrejátszik: az *elhívatus* mozgósító ereje elveszett, a korábbi, fekete-fehér igazságok helyén – leg-

⁵⁶ Szabolcskára például – hogy magunk is törzsökös fordulattal éljünk – kifejezetten rájár a rúd; szűk évtized alatt verseiről a Szemle négy kritikát közöl, s ezekben Szabolcska amolyan tisztességes, de „csekélyebb dálnok”-ként tűnik fel – vagyis a nagy ígélet nem teljesült –, de a bírálatok minden alkalommal kárhoztatják a hírlapi zajt is, amelyet annak idején „egyik jeles kritikusunk” keltett a költő körül. A Szemle szerint e mesterseges hírverés már önmagában felfokozott várakozásokat generált, s így Szabolcska tehetségének kibontakozását bizonyos szempontból inkább megakasztotta, mint segítette. Vö. [LÉVAY József] ó. s., *Szabolcska Mihály: Költemények*, Budapesti Szemle, 71. k., 1892. július, 137–145, i. h. 138, 137; v. e., *Szabolcska Mihály: Hangulatok*, Budapesti Szemle, 78. k., 1894. június, 475–478; –z., *Szabolcska Mihály: Hangulatok (második kiadás)*, Budapesti Szemle, 98. k., 1899. június, 463–469; –ó–, *Szabolcska Mihály: Szabad órák*, Budapesti Szemle, 105. k., 1901. február, 290–292.

⁵⁷ S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai: A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Bp., Balassi, 2005, 506–512.

⁵⁸ Vö. ARANY János *Összes művei*, XI, *Prózai művek*, 2, szerk. NÉMETH G. Béla, Bp., Akadémiai, 1968, 380–382, 383–400, 549–553.

⁵⁹ A kérdéskör szerteágazó irodalmából lásd mindenekelőtt HORVÁTH János *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfig* (Bp., MTA, 1927) című könyvének *Bevezetését* (5–19). A motiváció kettős indokoltságát NÉMETH G. Béla ekként fogalmazza meg: „Tanulmányozni a nép költészetét, bemutatni életét, megszólaltatni lelkét: ez lett a közvetlen feladat. Mert a közvetett, a vágyott végső, minek az előbbi csak eszköze, továbbra is ez: kifejezni s korszerűen értelmezni a »nemzeti jellem« lényegét, hogy a nemzet az lehessen, »lényege szerint, ami.«” (*A magyar századközép jellege és szakaszai: A népiesség kora. Bevezetés* = N. G. B., *Mű és szemlélyiség: Irodalmi tanulmányok*, Bp., Magvető, 1970, 441–452, i. h. 443.)

alábbis számára – a szürke megannyi árnyalata tűnik fel. Ugyanazokban a napokban, amikor Gyulai imponáló magabiztossággal közli véleményét a falusi költészetéről, Ignotus ekként vall önmagáról: „Hol vagyok én magam is, aki azt hittem, meghalok, ha Jakab Ödönről nem mondom meg az igazat? Azóta Palágyi Menyhértet benőtte a fű, s az Árgírus királyfi ökrei búsan legelnek rajta. Magam sem igen halok már meg, de persze, az igazat sem mondom meg okvetetlen. Legföljebb azt a baráti tanácsot adom az új kollégáknak, akik mindig a régiék maradnak: ne éljenek pusztán csak A Hétből. Aki a pápa főztjéből eszik, meghal; aki mibelőlünk, még rosszabb véget ér. Kiből gyorsíró lett, kiből középiskolai tanár, s aki az én számos Marsyasaimból egy diplomára valót nem tudtam kinyúzni magamnak, az ellenségeim mind diplomás emberek. Ez a sors iróniája.”⁶⁰

A következő évi Kisfaludy-tárcában pedig a maga részéről befejezettnek nyilvánítja az „irodalmi osztályharcot”, amelyet annak idején sokan életre-halálra szóló küzdelemnek hittek – és vásárra vitték a bőrüket –, pedig csak amolyan „Rütli-bund” volt, amit az igazán dörzsöltek saját karrierjük előmozdítására gondoltak ki (e tárca példázatait a *merő szépség* okán is hosszabban idézzük): „ó, nyájas olvasó – elképzellek írónak, aki, teszem, a nyolcvanas évek elején Rákosi Jenővel, Ábrányi Kornéllal s Iksszel meg Ipszilonnal együtt ütötte az Akadémiát s a Kisfaludy-Társaságot, a butaságnak, a maradiságnak, a szűkkeblűségnek, a pénzen való ülésnek, a klikkeknek s a klakkoknak ezeket a bűzletes fészkeket. Azóta rég rájöttél volna, hogy Gyulai Pálnál már rosszabb emberek is voltak a világon, Eötvös Loránd sem analfabéta, s végső eredményben még Vargha Gyula is tud olyan verset írni, mint Titán László úr a Koronában, a Fiumében vagy a New York kávéházban – de azért, már csak következetesség okán is, keményen ütnéd tovább az Akadémiát s a Kisfaludy-Társaságot. Ütnéd, ütnéd, míg egyszerre csak azt látnád nagy megörökönyödéssel, hogy Rákosi Jenő *pályázati jelentő* az Akadémiában, Ábrányi Kornél törzsfőnök a Kisfaludy-Társaságban, s Iksz és Ipszilon urak, ezek a fényes tollú, független, hat millió magyar olvasónak író s az irodalom történetébe belekerülő férfiak egy szerdai délután izgatottan ülnek az István kávéházban, s elhalaványodva tudják meg az átszalajtott teremszolgáltatótól, hogy Jakab Ödön éppen most gondolkozik azon, elfogadja-e őket írotársainak, vagy sem. [...] Elvégre kik szavaznak a Kisfaludy-Társaságban? A Csengeryek, a Gregussok, a Pálffy Albertek rég porladnak már, s a helyükön azok ülnek, akik egykor vadul ostromolták a maradiság e bagolyvárát. Jókai, Ágai, Mikszáth, a két Rákosi, a két Ábrányi, Herczeg Ferenc, Kozma Andor, Bartók Lajos, Váradi Antal és Jakab Ödön – ezekről csak senki sem mondhatja, hogy maradiak, hogy elfogultak, hogy klikkesek és rosszakaratúak; vagy hogy ne tudnák, milyen író Benedek Elek és kicsoda Alexander Bernát? Úgy nézem, hogy egy-két kivétellel végtére minden valamire való tollforgató ember belekerül ebbe a díszes társaságba, csak éppen hogy lassan s némi megaláztatások árán. De hisz épp ezek a kis áldozatok teszik értékessé a tagságát; ezek az észrevétlen finom előmunkálatok, a nézeteknek ezek az ötvenperces kis módosulásai, a hátgerinceknek ezek a negyvenöt fokos kis elhajlásai, a szeszlepteknek azok a

⁶⁰ IGNOTUS, *Magyar Kritika*, A Hét, 1897. október 10., 658–659, i. h. 658.

törthányadnyi különbségei, melyek az intramuranus embert megkülönböztették az extramuranus férfitől.”⁶¹

S míg A Hétnél 1898 őszétől Osvát Ernő személyében egy fiatal Gyulai-tanítvány lesz a lap irodalmi szerkesztője (aki, nem lehetetlen, bizonyos napokon éppen Gyulai késő délutáni bölcsészkarai óráiról megy át az Otthon-körbe, hogy meghallgassa Kiss József instrukcióit), addig „a nyolcvanas évek” írói – ifj. Ábrányi Kornél, Bartók Lajos, Endrődi Sándor –, vagyis a Társaság „fiataljai” egyre rosszabbul viselik a Szemlében róluk megjelenő bírálatokat, s általában véve is elérkezettnek látják az időt arra, hogy Gyulait az elnöki székből elmozdítsák.⁶² Bartók Lajos az 1899. szeptember 27-i ülésen azt indítványozza, hogy az aradi vértanúk közelgő emlékűnnepén a Társaság koszorúval fejezze ki kegyeletét; Gyulai számára talán nem tudatosul az ügy szentitív jellege, s kijelenti, hogy a Társaság „csakis irodalmi ünnepélyeken vehet részt, s vagyonából csakis irodalmi célokra áldozhat”, majd vitába bonyolódik az alapszabály értelmezését illetően. A kérdést szavazásra teszi fel, s a jelenlévők – némi módosítással – végül Bartók indítványát fogadják el; néhány nap múlva tiltakozó akciók kezdődnek az egyetemen Gyulai ellen, s elhangzik a hazafiatlanság vádja is; Tolnai Lajos (ismét egy régi ellenfél) már Gyulai távozását követeli, végül az október 18-i ülésen felolvassák Gyulai levelét, amelyben lemondásáról értesíti a Társaságot.⁶³

Az általunk áttanulmányozott napilapok nem találgatnak, nem latolgatnak, szabatosan, de a lényegre érintő motivációkat elhallgatva követik az eseményeket (a Budapesti Hírlap és a Budapesti Napló pedig mintha rendre hivatalos közleményeket jelentetne meg). De van egy lap, amelyik megírja, hogy „Csak igen naiv vagy igen messze lakó emberek hihetik el, hogy ezt a válságot az aradi ünnep idézte elő. [...] A koszorú-vita csak azért mérgesedett el ennyire, mert a hadviselő felek egyikének, a [Társaságon belüli] »fiatalság«-nak szüksége volt rá, hogy összemérje erejét az »öreg« táborával. Szüksége volt rá, hogy ütközetbe bocsátkozzék végre a másik csoporttal, másképpen soha se ragadhata volna magához a hegemoniát.” Gyulai visszavonulása tehát nem volt önkéntes: „a visszavonulást provokálták, sőt kieroszakolták”, „csekély számú híveit” pedig megfenyegették. Mindemellett A Hét azt is tudja, hogy a régi módszer szerint az egye-

⁶¹ IGNOTUS, *Intra muros et extra*, A Hét, 1898. február 6., 81–82.

⁶² A Szemle különböző szignók alatt erős, időnként megsemmisítő erejű bírálatokat közöl a századvég költőiről. A kilencvenes évek Gyulai-levelezéséből kitűnik: e kritikák nagy turbulenciát okoznak a Társaság emberei között, megbíráltak és pártfogóik nagyon szeretnék tudni, kiknek is köszönhetik a lesújtó véleményeket. Gyulai azonban senkinek sem árulja el, hogy ezen cikkek mögött is leggyakrabban a szelíd miskolci poéta, Lévay József rejtőzik, aki nemcsak borral látja el Gyulait (és facsemetékkal a leányfalui kertet), de az elfoglalt Gyulai kívánalmai szerint veszi elő a „kivégzésre” kiszemeltüket. (Vö. Lévay József Gyulai Pálnak, Miskolc, 1900. április 3., MTAK, Ms 570/52.) Mindamelllett Gyulai a Szemle névtelen bírátaiba gyakran maga is beleír (vö. GYULAI Pál, *Bírálatok, cikkek, tanulmányok*, szerk. BISZTRAY Gyula, KOMLÓS Aladár, Bp., Akadémiai, 1961, 211), de az együttműködés ilyenformán történő kiterjesztése nincs Lévay ellenére: „Tegy vele tetszésed szerint, bővítsd[,] rövidítsd, a mint jónak látod” – fűzi hozzá egyik küldeményéhez. (Lévay József Gyulai Pálnak, Miskolc, 1901. január 17., MTAK, Ms 570/54. Gyulai és Lévay vonatkozó levelezését lásd MTAK, Ms 570/48–63, Ms 5689/209–325.)

⁶³ A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, Új folyam, 34. k., 1899–1900, 34–37; KÉKY Lajos, *A százéves Kisfaludy-Társaság (1836–1936)*, Bp., Franklin, 1936, 196–198; PAPP Ferenc, *Gyulai Pál*, II, Bp., MTA, 1941, 622–625.

temi tüntetést előre megszervezték, s azon nem bölcsészek, hanem más karokról hozott heccelődők zajongtak.⁶⁴ S van egy ember, aki, mert méltánytalannak érzi a történeteket, a maga nevében, nyílt levélben kéri számon a Kisfaludy Társaság „revolúció-poseur”-jeinek morális tartását: „Az irodalom igazi fiataljai nem a szavakat, az ambíciót örökölték, az ő előretörekvésük hurrájában nincs hangja a múlt megrágalmazásának. Ők azok, akik Méltóságodat a hazafias nyelvöltés csúnya jeleneteinek idején körülvették, és kezeit szorongatták. Ők azok, akik ma a magyar irodalom igazi zászlóját tartják, s ha meghajtják a távozó vezér előtt, a saját érdemeit olvashatja le annak hímezéseiből. Ők azok, akik ilyen kevesen vannak. Mert ők azok, akik a Kisfaludy-Társaságnak a priori kitagadottjai, nem mintha túlságosan fiatalok lennének, s nem mintha Gyulai Pál szeméből ellopta volna a látást a kor, hanem mert azoknak a kedves pseudo-fiataloknak a korhadat erdeje mindig közöttük állt.”⁶⁵

Minden egy kicsit másképpen van, és ettől az egész sokkal bonyolultabb.

VI. Az 1890-es évek Gyulai Páljára hajlamosak vagyunk mint életidegen, magába zárkózó emberre tekinteni, aki már nem érti az idők szavát és nem tud lépést tartani az úgynevezett „fejlődéssel”. Véleményünk szerint az úgy éppen ellenkezőleg áll: Gyulai egyfajta kiegyensúlyozó szerepet játszik a kor irodalmi klikkjei között, s ha úgy látja szükségesnek, rendreutasítja a hírlapirodalom képviselőit, avagy a kibontakozó városi irodalmat védi Beöthy agresszív csoportozatával szemben, de mindenhol a túlzásokat nyesegetve.

Gyulai távozását követően, az 1900. február 4-ei tisztújítás során Beöthyt választják meg a Társaság elnökének. Következő évi, beköszöntő beszédében felidézi a fiatal írók nemzetietlenségét kifogásoló korábbi vádakat, remélve egyúttal, hogy „az idegen szellemben olvadás készsége” múló tünetnek bizonyul: „A legutóbbi évek némi örvendetes változásnak kedvező és biztató jeleit mutatják. A magyar múlt, a magyar lélek mintha újra közelebb férköznének költőink és általuk közönségünk lelkéhez minden műfajban. A történelmi regény nem ritka többé, a történelmi realizmus stíljének egy pár szerencsés alkotásával. Drámaíróink is érzik lelkük egységét a magyar lélekkel, mely a tőlük feltámasztott múltban élt és hatott. Sőt a múlt szelleme a lírára is hozott új ihletet, amely sikert aratott az érzés igazságával.”⁶⁶

Ignotus a maga válaszcikkében először is „kegyelettel” emlékezik meg Gyulairól, s a volt és a jelenlegi elnök hivatottságát és képességeit Beöthy kárára veti egybe. Gyulai lemondását ő is palotaforradalomnak minősíti, nyomatékosítva, hogy a Beöthy körül

⁶⁴ [KÖBOR Tamás] X., *A Kisfaludy-Társaság fejevétele*, A Hét, 1899. október 22., 703–704, i. h. 703.

⁶⁵ OSVÁT Ernő, *Különvélemény: Levél Gyulai Pálhoz*, Budapesti Napló, 1899. október 20., 9. Osvát Ernőnek Ábrányi Emil válaszol, s talán véletlenül, vagy talán mert imponálni akar a névsorral, a következő írókat említi meg mint a Gyulai ellen „hadba szállók”-at: Endrődi Sándor, Rákosi Viktor, Bartók Lajos, Bársony István, Szigeti József, ifj. Ábrányi Kornél, Tolnai Lajos (ÁBRÁNYI Emil, *Válasz: Osvát Ernő úr levelére*, Budapesti Napló, 1899. október 22., 8).

⁶⁶ BEÖTHY Zsolt, *Elnöki megnyitó beszéd* (1901. február 10.), A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, Új folyam, 35. k., 1900–1901, 3–6, i. h. 4–5.

időközben „összepakálódott társaság”-ot legfeljebb a cinizmus tartja össze. Ignotus azonban tovább is szövi Beöthy „örvendetes változás”-t emlegető passzusát (s itt rejlik a cikk lényege): „egyszóval tudjátok meg valamennyien, kik a *ma* életét élitek, hogy a magyar lélek: a magyar múlt; a magyar költő nem lehet, mint másutt, a társadalom bírāja, eszméinek bábája s fejlődésének részese, s a magyar irodalom azzal marad meg nemzetinek, ha nem recipiálja a magyar jelent. Igen, tudjátok meg: azokban, kik a magyarság természetes képviselőinek tekintik magukat, egyre kényelmetlenebb érzést kelt a magyar jelen. Az irodalomban azonmód látszik ez, mint a politikában. Mindenféle elemek tolokodtak bele, mint a politikába, s a gazdaságba, az irodalomba is; egy ideig túrni kellett őket, hogy megcsinálják, amit az úr nem tudott vagy nem akart: az ipari-, a kereskedelmi-, a pénzgazdaságot, az újságírást és más egyebet – de most már ideje, hogy, mint egy cseh–német fejedelem mondta a zsidókról, a spongyát, minekutána hagyták teleszínia magát, kifacsarják és eldobják.”⁶⁷

Nekünk úgy tűnik, hogy Ignotus ebben a cikkben vádolja meg először ellenfeleit avval, hogy irodalmi dolgokról beszélnek, de valójában közéleti és politikai kirekesztésre szólítanak fel. Ugyanakkor Ignotus maga is konstatálja, hogy Beöthy megnyitójából mindez nem olvasható ki – „Ez az irodalmi agrarizmus a Beöthy Zsolt fogalmazásában sokkal színtelenebb, hogyszem meg lehetne fogni” –, ám mivel Ignotus az Esti Újság 1901. február 11-i *Nemzetietlenség* című vezércikkét a Beöthy-beszéd „visszhangjaképpen” fogja fel, bizonyítottan látja, hogy a Kisfaludy Társaság „paktálni kezd” „a nagyszájú chauvin újságírodalommal”, s előrevetíti, hogy mindazok, „akiknek nincs lelkük eladni a lelküket, elhallgatnak vagy elpusztulnak”.⁶⁸

⁶⁷ [IGNOTUS] I–s., *Irodalmi agrarizmus*, A Hét, 1901. február 17., 110–111.

⁶⁸ Az Esti Újság cikkére való ignotusi hivatkozás azért aggályos, mert Beöthy és a cikk szerzője között *nincs* nézetazonosság. Az Esti Újság előbb a szecesszió népszerűségéről elmélkedik, hiszen most ez uralkodik az öltözködésben, a lakberendezésben és az irodalomban – majd ezen megfigyelésekhez kötvé, s nagyon is gunyoros modorban értékeli Beöthy beszédét: „Beöthy Zsolt pedig, a vén professzor, elnöki székéből a Kisfaludy-Társaság nagygyűlésén kritizál, mert mit tud ama Társaság tenni egyebet. Ha írni nem tud, inni tud. És aki Kisfaludy-társasági elnök, az megszólítja mindazokat, akik írni tudnak. Beszél az új műformákról, stílel sokféleségéről, valószínű részletrajzról, önkénykedésről, alaktalanságról, tudákosságról és nemzetietlenségről, s miután jól összeszidta az egész irodalmat, természetesen prédikál »az író tiszteletéről saját pályája iránt«. Emlegeti az eszményeket, és kesereg, hogy nincsenek. S végül kitűzi a célt, hogy mint nagy elődeik, ők is hirdessék a meggyőződés tisztaságával az ideált. Helyes, uram, de ha eszményt keres, adjon hozzá eszmét: hol vannak a nemzeti ideák, amelyek kialakuljanak nemzeti ideálokká? Menjünk eszméket keresni az Akadémiába, az egyetemre, a képviselőházba, vagy a kultuszminisztériumba. Sehoh nem találunk semmit. Menjünk tovább keresni a könyvtárakba, múzeumokba és képtárakba. Ott találunk régi eszméket és régi formákat iskolamestereknek és gyerekeknek utánzásra és tanulásra. [...] A szecesszió pedig műizlés, stilizált érzéssel, erőltetett alakokkal, rikító színekkel, meglepő fordulatokkal, váratlan jelenetekkel, amelyek megragadják a figyelmet és kierőszakolják a tetszést, mint akrobaták a cirkuszban vagy Fregoli a mulatóban. Szép vagy sem, az új irány parancsol, neked is, nekem is, mert a régi módszer unalmas.” A szecessziót tehát a *nagyközönség tetszése* juttatta diadalra, s mindez magasröptű elméletekkel nem befolyásolható. De az Esti Újság szerint különösebb aggodalomra nincs ok: a szecesszió „kozmpolita”-jellegénél fogva nem integrálódhat a honi művészetekbe. Vagyis a cikk zárata – bár pókchendinek elég pókchendi – mégsem fenyegetést fogalmaz meg (miként Ignotus érezteti), inkább a divat változékonyságára utal: „Sem a mi tempós egyszerűségünk, sem a mágnási pompa, de

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
200: . CZKK évfolyam 5. szám

Ez az elkomoruló hangnem azonban már az elkövetkező évek sajátja lesz: a szembenálló felek eztán a tárgyszerűséget félretéve inkább a másik oldal eszméinek mögöttes értelmét feszegetik, s egymást tudatos nemzetárulással, illetve kirekesztéssel vádolják meg. Az álláspontok összemérhetetlenek, a megnyilatkozásokat félelem, harag, gyűlölet hatja át. A várostrom még csak most indul. Elkezdődött a huszadik század.

még a cifra szűr sem szecessziós. A magyar nóta, ha bús, ha víg, mértéket tart és nem trillázik. Ha kell, tartunk magunknak, úgy mint a cigánybandát, szecessziós írókat és művészeket. Addig, ameddig.”